

BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK AZERBAYCAN'IN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE POLİTİĞİ

Esm  ÖZDAŞLI

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF

Özet

1992'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın en önemli dış politika öncelikleri; Yukarı (Dağlık) Karabağ'ı işgalden kurtarmak ve sahip olduğu enerji kaynaklarını en makul koşul ve fiyatlardan uluslararası piyasalara yönlendirmek olmuştur. SSCB'nin çökmesinden sonra tüm eski Sovyet cumhuriyetleri gibi birçok ekonomik ve sosyal sorunla uğraşmak zorunda kalan Azerbaycan'ın, ekonomisini düzeltmesinde enerji en önemli itici güç olmuştur. Ancak bu gücü aktif hale getirmesi için bazı engelleri de bulunmaktaydı. Öncelikle, SSCB'den miras kalan eski teknolojiye sahip tesisler, potansiyelin altında üretim yapılmasına neden olmaktaydı. İkincisi, Moskova'nın Çarlık dönemine kadar uzanan boru hatları üzerindeki tekeli ve bu tekeli Azerbaycan'a karşı zaman zaman bir şantaj unsuru olarak kullanması gerçeğidir. Üçüncüsü, ekonominin bütünüyle merkezden yönlendirildiği komünist sistemden yeni ayrılan bir ülke olarak Azerbaycan'ın uluslararası enerji piyasalarındaki tecrübesizliğiydi. Son olarak, İbn-i Haldun'un, "coğrafya kaderdir" sözünde ifade ettiği gibi; etnik, dini ve kültürel çatışmanın kaçınılmaz olduğu Kafkasya'da, enerji güvenliğinin sağlanmasında yaşanabilecek muhtemel sorunlar ve boru hatlarının güvenliği konusudur.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Azerbaycan, Türkiye, Rusya, Enerji Terörizmi.

Abstract

After gaining its independence in 1991, to end the occupation of Nagorno-Karabakh and to use its energy resources with the most reasonable prices in the most reasonable conditions in international markets have been the most significant foreign policy priorities of Azerbaijan. As other former Soviet republics, after the collapse of the USSR, Azerbaijan had to deal with many economic and social problems. Energy has been the most important

driving force for the economy of Azerbaijan to overcome its problems. However, there have been some obstacles against the use of its energy resources more efficiently. First of all, the facilities which were inherited from USSR have old technology that led to production which is below its potential. Secondly, Moscow has the monopoly over pipelines that dates back to Tsarist period and occasionally uses this monopoly to exert pressure over Azerbaijan. Thirdly, since it was formerly part of a communist system with centrally planned economy, Azerbaijan has lack of experience in terms of international energy markets. Finally, as İbn-i Haldun argues, “geography is destiny” and in Caucous region; ethnic, religious and cultural conflicts are part of the destiny. Therefore, it is not wrong to say that these conflicts may lead to potential problems in providing security to pipelines and to energy politics of Azerbaijan in general.

Keywords: Energy Security, Azerbaijan, Türkiye, Russia, Terrorism.

Kavramsal Çerçeve: Enerji Güvenliği ve Enerjinin Politığı Üzerine Kısa Değerlendirme

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile uluslararası sistemde meydana gelen yapısal dönüşüm, güvenliğin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde, Doğu-Batı arasındaki sınırlar net çizildiği için, ülkelerin tehdit algılamaları ve güvenlik endişeleri de buna uygun olarak açık şekilde tanımlanmış ve örgütlenmelerin iki kutup çevresinde toplanması net politikalar geliştirilmesine olanak sağlamıştır. ABD ve SSCB gibi iki farklı kutbun yanında veya karşısında yer alan ülkelerin tehdit-çıkarcı ayrımını net olarak kavrayabilmeleri, bu ayrıma uygun ittifaklar içinde yer almaları ile sonuçlanmıştır. Günümüzde ise, uluslararası sistem tehdit-çıkarcı kavramının girdi ve çıktılarının net olarak ortaya konulmadığı, karmaşık ve çok yönlü bir hale gelmiştir (Oğan 2006: 5).

Soğuk Savaş döneminde, Uluslararası İlişkiler teorilerine hâkim olan ekol realizm olduğu için “güvenlik” anlayışı da büyük oranda bu bakışa göre şekillenmiştir. Realistlere göre, uluslararası

sistemde tek aktör olan devletin davranışlarını etkileyen temel unsur ulusal çıkarıdır. Dolayısıyla realistler, anarşik sistemde devletlerin varlığını korumasını ve güvenliğini önceleyen bir yaklaşım içerisine girmişlerdir. Uluslararası politikayı, çıkara dayanan güç mücadelesi olarak gören klasik realistler, askeri, güvenlik ve stratejik konuları yüksek politikalar (*high politics*), daha az önem atfettikleri ekonomi ve sosyal meseleleri ise düşük politikalar (*low politics*) olarak nitelendirmektedir (Aydın 2004: 41).

Bu dönemde Uluslararası İlişkilerin yapısına ve işleyişine yönelik bu farklı bakış açısı güvenlik konularına da sirayet etmiştir. Devleti merkeze alarak uluslararası sistemin işleyişini ortaya koymaya çalışan realistlere göre güvenlikten kasıt, elbette devletin güvenliğidir. Bu bakış açısı; çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler, terörist gruplar gibi diğer aktörlerin ve devlet güvenliğiyle doğrudan ilgisi olmayan konuların göz ardı edilmesine neden olmuştur (Aydın 2004: 55). Ulusal güvenliğin, dış politikanın merkezine yerleştirilerek yapıldığı bu kavramsallaştırma sürecinde, insani ve toplumsal güvenlik gibi konular görmezden gelinmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalarda uluslararası konjonktür ulusal güvenlik penceresinden ele alındığından zenginle fakir arasındaki sosyo-ekonomik ayırım veya uluslararası çevre kirliliği gibi konular nadiren gündeme gelmiştir. Bu durum, yani ulusal güvenlik ve devlete azami ilgi, diğer konuları ikinci dereceye itmiş ve dünyanın dar ve benmerkezci bir bakışla ele alınmasına neden olmuştur (Aydın 2004: 55).

Soğuk Savaş döneminde yaşanan yumuşamayla birlikte, Realizmin devletlerin davranışlarını insan doğasına bağlayan determinist bakış açısına yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır. Özellikle neoralizmin kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz'ın 1979'da yayımladığı "*Theory of International Politics*" kitabı, bu eleştirileri bütüncül bir teorik çerçeveye oturtmuştur. Neorealistler, devleti temel aktör olarak görmeye devam etmekle birlikte, askeri-stratejik konuların yanı sıra özellikle ekonominin uluslararası ilişkilerde belirleyici hale geldiğini ve realistlerin bunu

ihmal ettiğini savunmuşlardır (Aydın 2004: 47). 1970'lerde uluslararası sistemi derinden etkileyen ekonomik krizler ve küresel ekonomiyi büyük oranda etkileme kabiliyetine kavuşan çok uluslu şirketlerin göz ardı edilen gücü, neorealistleri bu yönde analiz yapmaya yöneltmiştir.

Uluslararası güvenlik konusundaki tartışmalarda enerji güvenliği konusu, nispeten yakın bir dönemde, 1970'lerde yaşanan küresel petrol krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Czywilis vd. 2012: 100). Enerjinin en temel çatışma kaynağı olduğu küresel sistemde, enerji güvenliği bu dönemden itibaren gerek siyasi ve ekonomik gerekse akademik düzeyde daha fazla dikkate alınan konulardan biri haline gelmiştir. Dolayısıyla, çalışmamızın konusu olan enerji güvenliği ve enerjinin politik gücü –her ne kadar konuyla ilgili Buzan başta olmak üzere 1980'lerden itibaren bazı çalışmalar yapıldıysa da- özellikle 1991 sonrası dönemde daha fazla gündemde yer almaya başlamıştır. Başta Kopenang Okulu olmak üzere Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya atılan güvenlik paradigmasının eleştirileri de tam da bu noktaya kilitlenmiştir. Genişletilmiş güvenlik anlayışını ortaya atan ve güvenliği çok boyutlu olarak ele alan Buzan, Waever ve Wilde; askeri güvenliğin yanı sıra siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel güvenlik konularını da içeren bütünleştirilmiş bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur (Buzan vd. 1998:7; Buzan 1991:451).

Türk Dil Kurumu'na göre güvenlik; “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyette olma durumu” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu). Oxford Sözlüğü'ne göre ise; “tehlikeden ya da tehditten uzak olma durumu” olarak tanımlanmaktadır (Czywilis vd.2012: 100). Bu çerçevede enerji güvenliği; enerjinin tedarikçiden alıcıya kadar en güvenilir, en hesaplı ve en kısa yoldan ulaşmasını ifade etmektedir. Enerji güvenliğinin tam olarak sağlanabilmesi için ortaya atılan unsurlar Asya-Pasifik Enerji Merkezi (*Asia Pacific Energy Research Centre*) tarafından geliştirilen ve “enerji güvenliğinde 4A” (*The 4 A's of Energy Security*) kuralı olarak

nitelendirebileceğimiz sınıflandırma ile formüle edilmiştir. Buna göre enerji güvenliği;

1. Kullanılabilirlik, ulaşılabilirlik (Availability),
2. Erişilebilirlik (Accessibility),
3. Satın alınabilirlik (Acceptability),
4. Karşılabilirlik (Affordability),

unsularının gerçekleştirilmesi ile sağlanabilir (Asia Pasific Energy Centre 2007: 7-35). Kruyt vd.'ye göre; kullanılabilirlik jeolojik, erişilebilirlik jeopolitik, satın alınabilirlik ekonomik, kabul edilebilirlik ise çevresel ve toplumsal unsurlarla ilgili konulardır (Kruyt vd. 2009: 2167). Özetle enerji güvenliğinin sağlanması için; a. Öngörülebilir bir gelecek için (önceden oluşmasına ihtimal verilmeyen fakat patlak veren) krizlerden etkilenmeyecek bir sürecin oluşturulması, b. Tüketicilerin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının yeterli ölçüde olması (miktar sorunu), c. Kesintisiz ve istikrarlı bir şekilde tüketiciye ulaştırılması (transfer sorunu), d. Makul fiyatlarla piyasaya arz edilmesi (Fiyatların rekabetçi piyasa koşullarında belirlenmesi, kırılğan ve çok değişken olmaması, enerji fiyatlarındaki değişimin alan ya da satan devletteki genel refah düzeyini etkilemeyecek ölçüde olması) gerekmektedir. (Anlar 2017: 61). Günümüzde enerji kaynaklarının mevcudiyetinin yanı sıra bu kaynaklara erişim yeteneği, gelecekteki talep artışını karşılamak için enerji arzını güvence altına almanın başlıca zorluklarından biridir. Dolayısıyla ekonomik faktörler, politik faktörler ve teknoloji gibi enerjinin tedarikinin önünde birçok engel vardır (Asia Pasific Energy Centre 2007: 19) ve güvenilir enerji arzı için küresel anlamda bu sorunların giderilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler tüm dünyada enerjiye olan ihtiyacı artırmış, bu durum enerji güvenliğini uluslararası güvenlik tartışmalarında önemli bir konu haline getirmiştir. Michael Klare'in "yeni enerji jeopolitiği" veya yeni enerji düzeni olarak tanımladığı bu yeni dönemde devletleri iki kategoriye ayırmak mümkündür: enerji fazlası ve enerji açığı olanlar (İşeri ve Dilek 2012: 231). Eski düzende bir devletin küresel hiyerarşideki

sıralaması nükleer savaş başlığı sayısı, deniz gücü veya askeri personel sayısı ile belirlenmekte iken yeni düzende, devletlerarası güç hiyerarşisinin tayininde sahip olunan petrol/doğal gaz rezerv miktarı ve/veya enerji kaynaklarını satın alma (veya edinme) kabiliyeti gibi unsurlar gittikçe önem kazanmaktadır (İşeri ve Dilek 2012: 231).

Azerbaycan dış politikası açısından enerji güvenliği ve enerjinin istikrarlı arzı, ülkenin iç ve dış politikasını bütünüyle etkileme gücüne sahiptir. Enerji, Azerbaycan ekonomisinin temel girdisi olduğundan bu alandan elde edilecek gelir ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın düzenlenmesi ve savunma gücünün geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Bu nedenle kurulduğu günden bu yana Azerbaycan, enerjinin çıkarılmasında kullanılan teknolojiyi yenileyerek ihracatta sürekliliği ve istikrarı sağlamayı ve uluslararası alanda “güvenilir” kaynak ülke olma imajını oluşturmayı hedeflemiştir.

Kafkasya'nın dünyada etnik ve dini çatışmanın yoğun olarak yaşandığı bölgelerden biri olması Azerbaycan'ın enerji güvenliğini tehdit eden en önemli unsurlardan biridir. Brzezinski'nin “Avrasya'nın Balkanları” dediği bölge içinde yer alan Kafkasya, gerek sahip olduğu enerji kaynakları gerekse jeopolitik konumu itibarıyla bölgesel ve küresel güçler için adeta cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu zenginlik, ironik olarak bölgenin tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de büyük çatışmalara sahne olmasına neden olmaktadır (Kodaman ve Özdaşlı 2016: 64). Bu durum, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de açıklanacağı üzere boru hattı güvenliği için de büyük tehdit oluşturmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın (BTC), Gürcistan'ın en sorunlu bölgelerinden olan ve Ermenistan'a bağlanmak isteyen ayrılıkçı Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Cahaveti bölgesinden geçmesi, yine Bakü-Novorossiysk Hattı'nın Kafkasya'da uzun yıllar sıcak çatışmanın yaşandığı ve bugün dahi bütünüyle istikrarın sağlanamadığı Çeçenistan'dan geçmesi, Azerbaycan'ın enerji güvenliğini tehdit eden örneklerden sadece bazılarıdır.

Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü Ve Türkiye

Bağımsızlığını kazanmasının ardından Azerbaycan dış politikası iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır: Dağlık Karabağ'ın Ermeni işgalinden kurtarılması ve sahip olduğu hidrokarbon kaynaklarının uluslararası piyasalara en kısa ve karlı yoldan ulaştırılması. Bu hedeflerden ilkinin, yani enerji kaynaklarının dünya piyasalarına en iyi şartlarda ulaştırılması, Karabağ'ın işgalden kurtarılması bakımından da büyük önem arz etmektedir. Çünkü enerji kaynaklarından elde edilen gelir Azerbaycan ekonomisinin en önemli girdisidir. Bu nedenle, ekonomide yaşanan gelişme, Azerbaycan'ın her geçen yıl askeri açıdan güçlenmesini, dolayısıyla müteceviz ülke Ermenistan'a karşı fiziki caydırıcılığını artırmasını sağlamaktadır. Ermenistan'ın askeri açıdan doğrudan Rusya, dolaylı olarak da İran tarafından desteklenmesi, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerdeki güçlü Ermeni lobisi sayesinde işgal siyasetini uluslararası alandan gelebilecek en cılız sesle devam ettirebilmesi, Azerbaycan'ın ordusunu güçlendirmesini ve petrolü bir baskı aracı olarak kullanarak uluslararası alanda güç takviyesi yapmasını zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla, Bakü'nün Dağlık Karabağ ile ilgili her zaman masasında duran askeri seçeneğin daha rahat uygulanması, daha modern bir orduya sahip olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle bağımsızlığın kazanılmasından itibaren Azerbaycan, hayata geçirdiği "boru hattı" diplomasisi ile hem ekonomisini güçlendirmeye, hem de elde edilen gelirlerle modern silahlarla donatılmış bir ordu teşkil etmeye çalışmaktadır.

Ermenistan'ın Rusya ile çok yönlü askeri ilişkisi, Azerbaycan'ın güçlü bir orduya sahip olmasını zorunlu hale gelmiştir. Ermenistan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında askeri işbirliğini geliştirmek için kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne ve BDT Ortak Savunma Anlaşması'na imza atan tek Güney Kafkasya ülkesidir. Yine topraklarında Rus üssü bulunduran tek Güney Kafkasya ülkesi olan Ermenistan, Azerbaycan'ın 1992, Gürcistan'ın ise 2007 yılında ülkesindeki Rus askerini tamamen çıkarmasının ardından Rusya'nın adeta Güney Kafkasya

“garnizonu” haline gelmiştir. Diğer iki ülkeden çıkarılan askeri teçhizat ve personelin büyük bir kısmının da Ermenistan’a konuşlandırılması (Özdaşlı 2016: 139) ile Ermenistan, Rusya’nın Kafkasya hâkimiyetini sürdürmesi için vazgeçilmez bir ülke haline gelmiştir.

Ermenistan’ın, Rusya ile yakın ilişkisi düşünüldüğünde, Aliyev’in dış politika danışmanı Vefa Guluzade’nin bir söyleşide sarf ettiği; “Petrol bizim stratejimiz, savunmamız ve bağımsızlığımızdır” sözlerinin enerjinin Azerbaycan bütçesindeki yeri ve bütçede savunma harcamalarına ayrılan pay dikkate alındığında çok isabetli olduğu görülmektedir. Azerbaycan 2005-2009 yılları arasında savunma harcamalarını on kat artırmış ve 2009 yılında 2 milyar doları aşmıştır. GSYİH’nın %3’üne denk gelen bu rakam, bazı Batılı kaynaklarca tehlikeli bir sınır olarak değerlendirilmektedir (Global Securty 2018). Benzer şekilde 2010 yılında 2.150 milyar dolar olan Azerbaycan’ın savunmaya harcamaları aynı yıl Ermenistan’ın bütçesini dahi geçmiştir (Azemews 2018). 2012’de ise savunma harcamaları 3 milyar dolara yaklaşmıştır (TRT Haber 2018). Benzer şekilde, 2014 yılı bütçesi 20 milyar dolar olan Azerbaycan, bunun 3.7’sini askeri harcamalara ayırmıştır (Center for Economic and Social Development 2018). Bu rakamın aynı yıl Ermenistan’ın toplam bütçesinden daha fazla olduğu düşünüldüğünde, enerji gücünün Azerbaycan’ın ekonomisi ve savunması için ne denli önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

Enerji gücünün, Azerbaycan ekonomisine sağladığı büyük katkıya karşın; doğal kaynak açısından fakir, denize çıkışı olmayan ve izlediği işgalci politikalar nedeniyle bölge ülkeleri tarafından tecrit edilen Ermenistan, askeri açıdan bütünüyle dışa bağımlıdır ve bu bağımlılık tam bağımsız bir ülke olmasının önündeki en büyük engeldir. Sınırlarını dahi Rusya’nın koruduğu Ermenistan, İran hariç tüm bölge ülkelerine yönelik asılsız toprak iddialarında bulunmaktadır. Ermenistan, Yukarı Karabağ (Dağlık Karabağ) dâhil Azerbaycan’ın topraklarının %20’sini işgal ederken, Türkiye’nin Doğu bölgeleri için “Batı Ermenistan” tabirini kullanmakta ve bu

toprakların da kendisinin olduğu iddiasında bulunmaktadır. Ermenistan Anayasası'nda da yer alan bu mütecaviz retorik yalnızca kamuoyu nezdinde ve söylem bazında kalmamakta, sık sık ülkenin üst düzey yöneticileri tarafından da dile getirilmektedir. Örneğin Serj Sarkisyan'ın, cumhurbaşkanı sıfatıyla 25 Temmuz 2011'de bir üniversitede düzenlenen konferansta kendisine yöneltilen; "Batı topraklarımızı Ağrı Dağı'yla birlikte geri alabilecek miyiz?" şeklindeki soruya: *"Bu sizin neslinize bağlı. Mesela benim nesil üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirdi. 90'lı yıllarda vatanımızın parçası Artsah'ı (Karabağ bölgesini) düşmanın elinden kurtardık. Her neslin bir görevi vardır. Siz de ileride bizim gibi görevinizi yerine getirip getirmeyeceğiniz birlik ve beraberliğimize bağlıdır. Biz Ermeni ulusu her zaman Anka kuşu gibi küllerden dirilmeyi başarmışızdır. Ama şunu da söylemem gerek. Günümüz dünyasında ülkelerin itibarı yüzölçümüyle ölçülmüyor. Ermenistan modern, güvenli ve ekonomide başarılı ülke olursa itibarı da o denli yüksek olacaktır"* (Hürriyet 2018) cevabını vermesi, Ermenistan'ın çatışmacı ve işgalci dış politika anlayışının dışa vurumudur adeta.

Ermenistan cumhurbaşkanının sarf ettiği bu saldırgan söylem, 1995'te kabul edilen Ermenistan Anayasası'nda da mevcuttur. Ermenistan daha bağımsızlığını kazanmadan 23 Ağustos 1990'da kabul edilen Bağımsızlık Bildirisinin 11. maddesinde; "Ermenistan Cumhuriyeti, 1915 Osmanlı Türkiyesi ve Batı Ermenistan'da gerçekleştirilen soykırımın uluslararası alanda kabul görmesi çabalarını destekler" hükmü bulunmaktadır. Bu karar 5 Haziran 1995 tarihli Ermenistan Anayasası'nın dibace bölümünde "Bağımsızlık Bildirisi'ndeki milli hedeflere bağlı olunacağı" şeklinde bir anayasal norm haline getirilmiştir. Zaten Türkiye-Ermenistan sınırını belirleyen 1921 tarihi Moskova ve Kars Antlaşmalarının Ermenistan tarafından bugün dahi tanınmaması, Ermenistan'ın çatışmacı kimliğini normal bir politik davranış haline getirdiğini göstermektedir.

Bunun yanı sıra Ermenistan, Gürcistan'ın Cahaveti bölgesinin de kendisine ait olduğunu iddia etmekte ve bölgedeki ayrılıkçı

Ermenilere doğrudan destek vermektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, sınırlarını dahi başka ülke tarafından korunan bir ülke için oldukça uçuk ve gücüyle kıyaslandığında fiziken de gerçekleşmesi mümkün olmayan bu tür asılsız iddialar, ekonomik sorunlarla boğuşan ve her yıl dışarı göç veren Ermenistan'da gençlerin zihnini zehirlemekten başka bir amaca hizmet etmemektedir. Ermenistan'da yapılan çalışmalar da aslında bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Örneğin, Birol Akgün vd.'nin 2005 yılında yapmış oldukları bir araştırmada, Ermeni kamuoyunun Türkiye'ye karşı büyük oranda önyargılı olmasına rağmen Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişki kurulması özellikle de sınırın açılması yönünde istekli olduğunu göstermektedir. Söz konusu çalışmada, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinin önünde bir sorun olduğuna inananların oranı %95.5 iken, "Tarihî ve siyasî sorunların çözümü beklemeksizin iki ülke arasında ekonomik işbirliği geliştirilmeli" şeklindeki soruya "evet" diyenlerin sayısı %60.1, diplomatik ilişkiler geliştirilmeli diyenlerin sayısı %87.7, sınır açılmalı diyenlerin sayısı ise 62.7'dir. (Akgün vd. 2007: 494-495) Günümüzde dahi tarihi gerçeklikten yoksun "Büyük Ermenistan" hayali ve patolojik Türk düşmanlığı Ermeni toplumu bir araya getiren adeta bir tutunma noktası olmuştur. Buna karşın hayatın ihtiyaçları ve Ermenistan'ın zayıf ekonomisi her şeye rağmen Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini zorunlu hale getirmektedir.

Bugünkü mevcut Ermenistan yönetiminin uzlaşmaz tavrının aksine, Karabağ işgalinin Ermenistan'ı gerek siyasi gerekse ekonomik olarak Rusya'nın bir nevi vassalı durumuna getirdiğini açıkça dile getiren liderler de olmuştur. Örneğin, Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan, komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Dağlık Karabağ sorununun barışçıl müzakerelerle çözülmesi gerektiğini aksi takdirde Ermenistan ekonomisinin bunu kaldıramayacağını açıkça dile getirmiştir. Türkiye ile hiçbir koşul olmadan ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik girişimleri, diaspora ve Taşnak Partisi'nin sert muhalefetine neden olmuş ve

1998'de istifa etmek zorunda kalmıştır. O tarihten bu güne kadar, Ermenistan sağduyulu ve barışçıl dış politika retoriklerini terk ederek, dış politikada çatışmacı bir politik kimlik kazanmıştır.¹

Azerbaycan, başta Karabağ sorunu olmak üzere karşılaştığı sorunların çözümünde destek alabilmek için "enerji" gücünü uluslararası alanda bir baskı aracı olarak kullanılmaya çalışmıştır. Guluzade'ye benzer şekilde, Aliyev'in "Petrol yalnızca bir ticari mal değil, Azerbaycan için özgürlüktür" sözleri, (Goldberg 2018: 48) Bakü'nün izlediği enerji diplomasisini özetler niteliktedir. Bu süreçte Türkiye ise, gerek transit ülke olarak gerekse uluslararası piyasalardaki gücünü kullanarak, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının en makul fiyat ve yollardan dünya piyasalarına ulaşmasında kilit rol üstlenmektedir. İki ülkenin tarihi, etnik ve dil bakımından ortaklıkları enerji alanındaki işbirliğini geliştiren bir etkiye sahiptir ve bu işbirliği iki ülke ekonomisine de büyük katkı sağlamaktadır. Türkiye, Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz sektöründe birçok anlaşmaya taraftır. Bu oran; Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattında %6.15, Azeri-Çırag-Güneşli projesinde %6.75, Şahdeniz projesinde %9, Kürdaşı projesinde %5, Araz-Alov-Şark projesinde ise %10'dur (Asker 2010: 48). Türk ekonomisine katkısının yanı sıra bu işbirliği,

¹ Ter-Petrosyan'dan sonra Ermenistan'a hâkim olan saldırgan dış politika anlayışı günümüzde de devam etmiştir. 8 Mayıs 2018'de, "sessiz bir darbe" ile iktidara gelen Nikol Paşinyan, muhalefette iken seleflerinin aksine daha ılımlı bir görüntü çizmesine rağmen, başbakanlık görevi süresince yaptığı açıklamalar ve girişimlerle geçmişten çok da farklı bir dış politika izlemeyeceğini göstermiştir. Muhalefette iken yapıcı bir dış politikadan ve Ermenistan'ın diğer ülkelerle ilişkilerinin iyileştirilmesi gerektiğinden bahsederken, Serj Sarkisyan'ın istifasının ardından başbakanlığa gelmesi ile bambaşka bir profil sergilemiştir. Başbakanlık koltuğuna oturduktan sonra ilk ziyaretini Dağlık Karabağ'a gerçekleştiren Paşinyan, uluslararası hukuka aykırı olarak yapılan işgalin devam edeceğini, statükonun korunacağını yapılan bu sembolik ziyaret ile ispatlama fırsatı bulmuştur. Bununla birlikte, Eylül 2018'deki BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada olduğu gibi, yabancı temsilcilerle yapılan görüşmelerde Türkiye'ye yönelik soykırım iddialarını dile getirmeye özen göstermiştir. Azerbaycan'ın topraklarını işgal eden bir ülkenin başbakanı olarak, aynen selefleri gibi, Azerbaycan'ı saldırgan olmakla suçlamaya devam etmiştir.

Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını da azaltmaktadır. Türkiye, düşük yatırım maliyeti, işletme esnekliği ve kömüre kıyasla çevreye daha az zarar vermesi nedeniyle 1987'den başlayarak enerji kaynağını doğalgaza dönüştürmek için stratejik bir seçim yapmıştır.(Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018:4) Ancak günümüzde doğal gazda Rusya'ya bağımlılığının %50'ye yaklaşması, enerji güvenliği açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. 2014'te yaşanan uçak krizinde olduğu gibi, Rusya'nın doğal gaz kartını oynama ihtimali, o dönemde Türkiye'nin gündemini meşgul eden en önemli konulardan biri olmuştur. Ancak Türkiye'nin uzun yıllar sürdürdüğü enerji naklinde merkez ülke, köprü ülke olma stratejisi, Rusya'nın böylesi ciddi bir adım atmasını engellemiştir. Türkiye'nin enerjinin tedarikinde Rusya'ya olan bağılılığı kadar, Rusya'nın da Türkiye'ye enerjinin uluslararası piyasalara ulaştırılması noktasında ihtiyacı vardır. Ukrayna ile yaşadığı kriz nedeniyle Türkiye, Rusya açısından en önemli transit ülkelerden biri haline gelmiştir.

Her halükarda enerjide dışarıya bağımlılık Türkiye açısından kronik bir sorundur. İhtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın neredeyse tamamını ithal eden Türkiye, ekonomide yaşanan gelişmeler ve artan nüfus ile birlikte 2018 yılında Çin'den sonra enerji talep büyümesinde ikinci sırada yer almıştır (TRT Avaz 2018). Bu yüzden son yıllarda enerjide kaynak ve ülke çeşitliğine büyük önem verilmektedir. Doğal gazda Rusya, en önemli paya sahip olmakla birlikte, Azerbaycan ve İran'dan da doğal gaz alan Türkiye, Cezayir ve Nijerya gibi ülkelere de sıvılaştırılmış doğal gaz almaktadır (Şenay 2018). Petrol ithalatında da benzer bir strateji uygulanmaktadır. Bu yüzden, başta BTC, BTE ve TANAP gibi petrol ve doğalgaz hattı projeleri olmak üzere Azerbaycan ile enerji alanında kurulan ortaklık, Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığını da azaltmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin enerjinin uluslararası alana nakli noktasında diğer seçeneklere göre daha cazip olması, Türkiye ve Azerbaycan arasında işbirliğinde istenilen hedeflere ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Türkiye, Azerbaycan açısından

sadece Rusya'nın devre dışı bırakılacağı alternatif bir güzergâh değil, aynı zamanda Ermenistan'a yönelik izlediği tecrit etme stratejine de uygun bir ülkedir. Çünkü Azerbaycan'ın Türkiye ile yaptığı ortak projeler, Ermenistan'ın devre dışı bırakılmasını sağlamış, böylece Azerbaycan, yumuşak gücünü kullanarak Ermenistan'ı enerjide köprü ülke olma fırsatından ve dolayısıyla önemli bir mali kaynaktan mahrum bırakmıştır.

Azerbaycan'ı Türkiye ile enerji alanında işbirliğine iten bir diğer neden de Rusya baskısından kurtulma isteğidir. Rusya, Sovyetler Birliği'nden kalma alışkanlıkla hem boru hatlarını bir nevi şantaj unsuru gibi kullanmaya hem de Azerbaycan kaynaklarını piyasanın çok altında bir maliyetle almaya çalışmaktadır. Michael Klare'ın tabiriyle; sahip olduğu kaynaklar üzerinden "kaynak milliyetçiliği" yapan Rusya, enerji kaynaklarını bir manivela gibi dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kullanmaktadır. Rusya gibi kaynak milliyetçiliği yapan ülkeler enerji politikalarını devletçi bir bakış açısıyla -piyasa dışı, siyasi içerikli politikalar ile- sürdürmeye çalışmaktadırlar (İşeri ve Dilek 2012:32). Bununla birlikte Azerbaycan'ın, enerjinin dünya piyasalarına naklinde farklı yol seçenekleri aramasına rağmen Rusya'yı bütünüyle yok sayması da mümkün değildir. Rusya, halen Güney Kafkasya'da dengeleri belirleyen en önemli aktördür. Bu gerçekten hareketle Azerbaycan, ekonomik açıdan en verimli seçenek olmasa da zaman zaman Rusya ile enerji alanında işbirliği yapmak zorunda kalmaktadır.

Rusya ile ortaklığı zorlaştıran bu olumsuzluklar, Azerbaycan için bu seçeneğin zorunlu olunmadığı sürece kullanılmamasını gerektirmektedir. Benzer şekilde, Azerbaycan'ın İran ile enerji işbirliğini geliştirmesi, Tahran'ın özellikle ABD ile yaşadığı sorunlar nedeniyle uluslararası alandan ve dolayısıyla küresel enerji piyasasından bir nevi tecrit edilmesi nedeniyle çok akıllıca bir seçenek olarak görülmemektedir. Kaldı ki İran'ın, Ermenistan'a verdiği siyasi, ekonomik ve hatta askeri destek, Azerbaycan'ın bu ülke ile ileri düzeyde işbirliği yapmasını engellemektedir. Özellikle Güney Azerbaycan'da son yıllarda artan milliyetçi uyanış, Tahran yönetimi tarafından

milli güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. Güçlenecek bir Azerbaycan'ın Güney Azerbaycan ile birleşebileceği yönündeki endişe, İran'ı Ermenistan'a yakınlaştırmaktadır.

Azerbaycan'ın enerji gelirleriyle zenginleşmesi sadece askeri açıdan değil; siyasi, sosyal ve eğitim alanlarında da olumlu sonuçlar doğurmuştur. Azerbaycan 1990'ların ortalarında kendi ülkesinde çıkartılan petrolden elde edilen gelirden, reel anlamda sadece %8 pay alabilirken 2013 itibariyle gelir payını %75'e çıkartmayı başarmıştır (Erhan 2013: 14). Günümüzde ise bu rakam daha üst seviyelere ulaşmıştır. Meydana gelen bu olumlu gelişmede, 1994-2003 yılları arasında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'nin (SOCAR) başkan yardımcılığı görevinde bulunması ve enerji sektöründe edindiği tecrübeyi, cumhurbaşkanlığı döneminde bu alanda yaptığı atılımlar için kullanmayı bilen İlham Aliyev'in büyük katkısı olmuştur (Erhan 2013: 14).

Enerji, Azerbaycan'ı siyasi, askeri ve ekonomik açıdan Güney Kafkasya'nın en büyük ülkesi haline getirirken, ülkenin geleceğini de teminat altına alan bir işleve sahiptir. Avrupa'nın en önemli petrol ihracatçısı olan Norveç'in "Gelecek Kuşaklar Fonu"na benzer biçimde oluşturulan Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Neft Fonu, hem petrolün bitmesinden sonra Azerbaycan ekonomisinin kendi ayakları üzerinde durabilmesi için bir sigorta gibi değerlendirilmekte hem de güncel makroekonomik istikrarın sağlanmasının ana araçlarından biri olarak görülmektedir (Erhan 2013: 14). 29 Aralık 1999 tarihinde, dönemin cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in girişimleri ile kurulan (Erhan 2013: 14) söz konusu fon ile yabancı şirketlerle ortaklaşa çıkarılan birikmiş petrol gelirlerinin verimli bir şekilde yönetilmesi ve sosyal-ekonomik öneme sahip projelerin uygulanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, petrol gelirlerinin ülke ekonomisine uzun vadeli katkı sağlaması için 271 milyon dolar varlık ile kurulan Neft Fonu'nun gelirleri 2013'te 8 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir (Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu 2018). Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesinin ardından petrol fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş Neft Fonu'nun gelirlerine de

yansımsı, 2014'te 6.8 milyar dolar olan Fon geliri 2015'e gelindiğinde azalarak 4.5 milyar dolar seviyelerine inmiştir. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüş etkisini 2016'da daha net olarak göstermiş, Neft Fonu 3.5 milyar dolarla uzun yılların en düşük gelirini elde etmiştir. Enerji piyasalarında yaşanan dalgalanmalara rağmen Fon'dan 2018'de ise 6.7 milyar gelir elde edilmesi büyük bir başarı olarak görülmektedir (Azerbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu 2018). Petrol Fonu kurulduğu günden 2016'e kadar 126.2 milyar gelir elde etmiştir (Trend News Agency 2018).

"Kara altınını insan altınına çevirme" düsturu ile kurulan Neft Fonu, Azerbaycan gençlerinin yurtdışında eğitim almaları için de önemli bir kaynak haline gelmiş durumdadır. Azerbaycan'da beşeri sermayeye verilen ehemmiyetin bir göstergesi olarak 2007'den itibaren fon kaynaklarının eğitime aktarılmasına başlanmıştır (State Oil Fund of Republic of Azerbaijan 2018). Bu bakımdan Neft Fonu, ülkenin yerli potansiyelinin harekete geçirilmesi ve Azerbaycan halkının refahı için zengin petrol rezervinin etkin kullanımının bir sonucudur (State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan, 2018). Fon gelirlerinin bir kısmı ise Bakü-Tiflis-Kars demiryolu gibi projelerin gerçekleşmesinde, Azerbaycan'daki 1 milyon mültecinin durumunun iyileşmesi için yeni kasabaların inşaatında kullanılmaktadır (Huseyn 2011: 148). Fon gelirleri ayrıca; kamu çalışanlarının maaşlarının ödenmesi, savunma harcamaları, sosyal güvenlik ödemeleri, özel sektörle yapılan sözleşmeler ve kamu yatırım projeleri için de kullanılmaktadır (Azerbaycan Ülke Bülteni 2011: 13).

Petrol dışı sektörlerin (*non-oil sector*) üretim yapısı içindeki büyüklüğünün artırılmasına yönelik politikaların hayata geçirilmesi, Azerbaycan'ın ekonomisinin dinamik bir yapı kazanması için büyük bir önem taşımaktadır (Huseyn 2011: 148). Bu bakımdan, Neft Fonu'ndan elde edilen gelirlerin petrol dışındaki diğer sektörlerle aktarılması, çıkabilecek herhangi bir enerji krizinde Azerbaycan ekonomisinin en az zararla kurtulmasını sağlayacaktır.

Küresel petrol fiyatlarında düşüşün yaşandığı 2014'e kadar Azerbaycan'ın yüksek ekonomik büyümesi artan enerji ihracatına ve bazı ihracat dışı sektörlere dayanmaktaydı (CIA World Factbook 2018). Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa Boru Hatları ile petrol ihracatı ekonominin başlıca itici gücü haline gelmiştir. Petrol piyasalarında yaşanan krize rağmen Azerbaycan'ın gaz üretimini hızlandırma çabaları hâlâ devam etmektedir (CIA World Factbook 2018). Azerbaycan, kendi inisiyatifinde gerçekleşen tüm bu projeler ile potansiyel gaz hacmini kaynağından son kullanıcıya kadar kontrol ederek çıkarlarını da korumuştur (Aras vd. 2013: 993). Diğer taraftan Azerbaycan, uluslararası enerji piyasalarındaki imajını geliştirmek, güvenilir tedarikçi ülke konumunu artırmak için birçok girişim ve kuruluşa da katılmaktadır. Bunlardan biri olan ve petrol, gaz ve mineral kaynakların iyi yönetilmesi için küresel standartları belirleyen "Extractives Industry Transparency Initiative"ne 2004'te üye olunmuştur (Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018).

Azerbaycan'ın Enerji Politikalarında SSCB Mirası ve Rusya Faktörü Üzerine Bir Değerlendirme

Çarlık Rusya ve devamında SSCB döneminde Azerbaycan, tek başına SSCB'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin önemli bir kısmını sağlamaktaydı. Dünyada sanayi yöntemi ile ilk petrol üretimi Bakü yakınlarında, Bibiheybet'de başlamıştır. 1848'de açılan bu petrol kuyusu, ABD'nin ilk modern yöntemlerle açılan petrol kuyusu Colonel Drake'den 11 yıl önce açılmıştır (Marriott ve Paluello 2012: 25). Benzer şekilde açık denizde ilk "offshore" petrol aramalarına da ilk kez 1924 yılında Azerbaycan'ın Hazar Denizi kıyılarında başlanmıştır (Karaca 2018). 1901 yılında Azerbaycan'daki petrol üretimi 10 milyon tona ulaşmış, bu rakam o dönemdeki dünya petrol üretiminin yaklaşık olarak %51'ine tekabül etmiştir (Seferov 2015: 285). İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB petrol üretiminin

yüzde 80'ini Bakü'den sağlanması (Karaca 2018) bile tek başına ülkenin hidrokarbon zenginliğini gösteren önemli bir örnektir.

Bu zenginliği sömüren Moskova yönetimi, Azerbaycan'a yeterince yatırım yapmamış, enerjiyi eski usullerle çıkarmaya devam etmiştir. Komünist rejimin çökmesinden sonra Azerbaycan'a eski teknoloji ile üretim yapılan tesisler ve ağır hasar almış bir çevre miras kalmıştır. Öyle ki, üretim ülke içi talebi dahi karşılamayacak düzeye inmiş ve ülke doğalgaz ithal etmek zorunda kalmıştır. 2007 yılına kadar üretilen doğal gazın ülke içi talebin sadece %40'ını karşılayabilmesi bile yaşanan vahim durumu açıklar niteliktedir. Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan ve Gürcistan'a doğal gaz ihraç eden Azerbaycan, 1990'dan itibaren Türkmenistan ve İran'dan doğalgaz ithal etmek mecburiyetinde kalmıştır (Aras vd. 2013: 991). Bu ülkelerden doğal gaz ithalatı 1995'de durdurmuş, buna karşın 2000 yılında Rusya'dan ithal etmek için anlaşma yapılmıştır. Rusya'dan doğalgaz ithali, 2006 yılı sonlarına kadar devam etmiş, Azerbaycan'ın doğalgaza olan talebinin ülke içi üretim tarafından karşılanması, ancak 2007 yılında "Şah Deniz" yatağından doğal gaz elde etmeye başlanmasıyla mümkün olabilmektedir (Aras vd. 2013: 991).

Günümüzde dünyanın en önemli doğal gaz ihracatçılarından biri olan Azerbaycan'ın, SSCB döneminde alt yapı ve modernizasyon çalışmalarının yapılmaması nedeniyle bir dönem doğal gaz ithalatçısı haline gelmesi komünist rejimin nasıl bir sömürü sistemi inşa ettiğini göstermektedir. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle petrol ve doğalgaz anlaşmaları yapması ve bu çerçevede ortak faaliyetler gerçekleştirmesi ülkeye modern üretim teknolojisinin getirilmesine, enerji sektörü altyapısının yeniden kurulmasına imkân sağlamıştır (Aras vd. 2013: 991). Petrolün yanı sıra, "Şah Deniz" yatağında doğal gaz üretimine başlanmasının ardından Azerbaycan, yüksek düzeyde bir ekonomik kalkınma, yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine uyum sağlama imkânına kavuşmuştur. Bu haliyle Azerbaycan, Türkiye ve Avrupa

ülkelerine doğalgaz ihracatında, Rusya, Kuzey Afrika ve diğer doğal gaz üreticilerine rakip olmuştur (Aras vd. 2013: 991).

Dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz terminali olan Sangaçal'ın 1997'de kurulması, Azerbaycan'ın enerji ihracatını artıran bir gelişme olmuştur. Terminal, Hazar Havzası'nda tüm açık deniz alanlarından ham petrol ve doğal gazın işlenmesi, depolanması ve ihraç edilmesi için kullanılması amacıyla inşa edilmiştir. Söz konusu terminal petrol ve gaz işleme tesisleri, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının ilk pompa istasyonu, Güney Kafkasya Boru Hattı Kompresör İstasyonu gibi tesislerden oluşmakta (Sengöçal Terminali 2018) ve bu haliyle sadece Azerbaycan için değil, Avrupa ve diğer ihraç ülkeleri açısından hayati rol üstlenmektedir. Sangaçal sadece BTC boru hattının değil, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz ve Bakü-Tiflis-Supsa petrol hatlarının da ana çıkış terminalidir.

Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra izlediği enerji politikasının temeli; Rusya'nın boru hattı tekelini kırarak, kaynakları en ucuz yol ve yüksek fiyattan alıcıya ulaştırmaktır. Rusya'yı bütünüyle karşısına almadan, tabiri caizse zaman zaman ona tavizler vererek yürütülen bu politika çerçevesinde Azerbaycan, ithalatçı ülke ve güzergâh sayısını artırarak enerji arzının sürekli ve güvenli bir şekilde yapılabilmesini amaçlamaktadır. Bu stratejinin esası, herhangi bir alıcı ve transit ülke ile yaşanılması mümkün anlaşmazlığa karşı alternatif çözümler üretebilmektedir. 1999'da sevkiyata başlayan Bakü-Supsa petrol boru hattının yanı sıra, 2006'da Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Azerbaycan petrolerini Akdeniz üzerinden dünyaya ulaştırmaktadır. Bakü-Novorossisk Boru Hattı ise, Azerbaycan petrolerinin Rusya'nın Novorossisk limanı vasıtasıyla uluslararası piyasalara ulaştırılması sağlanmaktadır.

Güzergâh çeşitliliğine rağmen enerji güvenliği açısından başka sorunlar da mevcuttur. Öncelikle, bu üç hattın geçtiği bazı yerlerin, sıcak çatışmaların yaşandığı bölgeler olması başlı başına ciddi bir sorundur. SSCB'nin yıkılmasının ardından Çeçenistan'ın bağımsızlık talebine Rusya'nın büyük mukavemet göstermesi ve orantısız güç kullanmasının temel nedenlerinden biri de Kuzey Kafkasya'nın

sahip olduğu kaynaklar ve Hazar petrollerini dünya piyasalarına ulaştırarak boru hatlarının bu bölgelerden geçmesidir.

Özellikle Hazar kaynaklarını küresel piyasalara ulaştırarak olan Bakü-Novorossisk boru hattının Çeçenistan'dan geçmesi Rusya'nın Çeçenistan'a yönelik hassasiyetini daha da artırmıştır. Dahası Grozni, sadece Hazar petrollerini değil, Orta Asya petrollerini de Karadeniz'e taşıyacak Bakü-Novorossisk boru hattının bağlantı noktasında yer aldığı için Rusya açısından paha biçilmez bir stratejik öneme sahiptir (Tavkul 2018). Hat üzerindeki yaşanması muhtemel sorunlar bununla da sınırlı değildir. Bakü'den kuzeye yönelen bu hat, Azerbaycan'ın kuzeyinde bağımsızlık peşinde olan Lezgi bölgesinden geçtikten sonra Dağıstan'a (Rusya Federasyonu'na) girmektedir. Buradan savaş bölgesi olan Çeçenistan'a geçtikten sonra, Grozni'den İnguş Cumhuriyetine, oradan da İnguş-Oset etnik çatışma tehlikesinin bulunduğu bölgeye doğru uzamaktadır. Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nin kuzeyinden geçerek Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkenti Çerkessk şehrine ulaşan boru hattının bu noktasında ise Karaçaylılar ile Çerkeslerin anlaşmazlıkları mevcuttur (Tavkul 2018). Dolayısıyla Çeçen savaşı, sadece Rusya ile Çeçenistan arasında yaşanan bağımsızlık savaşı olmaktan öte, küresel güçlerin çatışmalar dolayısıyla bu hattın güvenliğini tartışılır hale getirerek Rusya'yı sistemin dışına itmeye çalıştığı daha karmaşık ve çok yönlü bir süreci ifade etmektedir (Ercan ve Bölükbaşı 2014: 310). Batı'nın bu hamlelerine karşı Rusya ise Güney Kafkasya'daki nüfuzunu devam ettirmek için sık sık kullandığı etnik çatışma kozunu devreye sokmuştur.

BTC boru hattı ile Güney Kafkasya'da devre dışı bırakılmaya çalışılan Rusya bir taraftan bu hattın kilit ülkesi Gürcistan'ın istikrarını etnik çatışmalar yoluyla bozmaya çalışmakta diğer taraftan ise Mayıs 2007'de Kazakistan ve Türkmenistan ile imzaladığı anlaşma ile Hazar kaynakları üzerindeki kontrolü artırmaktadır (Ercan ve Bölükbaşı 2014: 310). Benzer şekilde BTC boru hattının geçtiği Gürcistan'ın Cavaheti bölgesinde yaşayan ayrılıkçı Ermeniler ile Tiflis arasında ciddi sorunlar mevcuttur. 15

Kasım 1944'te Stalin tarafından zorunlu olarak göçe tabi tutulan Ahıska Türkleri'nin toprakları olan bu bölgede günümüzde çoğunlukla Ermeniler yaşamaktadır. Bu nedenle, BTC boru hattının buradan geçmesi, Ermenistan ile birleşmek isteyen bölge Ermenileri ve Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile var olan kronik sorunları dikkate alındığında, enerjinin istikrarlı nakli açısından büyük risk taşımaktadır.

Yukarıda bahsi geçen örneklerde de görüldüğü üzere, son yıllarda yeni enerji jeopolitiğinde enerji altyapılarının (boru hatları, petrol ve LNG tankerleri, enerji terminalleri, enerji santralleri, demir yolları, vs.) hedef alan "enerji terörizmi" özellikle tüketici kanadında giderek artan bir endişe kaynağı haline gelmiştir (İşeri ve Dilek 2012: 132).

Boru hattı güvenliği sorunu, elbette sadece Kafkasya'dan yapılacak enerji naklini tehlikeye sokan bir tehdit değildir. Ortadoğu başta olmak üzere, dünyanın birçok bölgesinde terör örgütleri tarafından boru hatlarına sabotajlar yapılabilir-mektedir. Herhangi bir hattın her hangi bir yerinde meydana gelecek bir saldırı, bu hattan yapılacak enerji naklini büyük oranda etkileyebilmektedir. Terörist saldırılar, Türkiye'nin güvenilir geçiş ülkesi olması yolundaki imajına da zarar vermeye çalışmaktadır. Kars'ın Sarıkamış ilçesinden geçen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı'na terör örgütü PKK'nın 25 Ağustos 2015'te düzenlediği saldırı (TRT Haber 2018) sonucunda gaz sevkiyatının bir süre aksaması, konunun ehemmiyeti açısından önemli bir örnektir.

Azerbaycan'ın Başlıca Enerji Nakil Hatları Ve Projeleri

Bakü-Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı

Azerbaycan'ın üçüncü cumhurbaşkanı² olan Ebulfeyz Elçibey, iktidarda bulunduğu dönem boyunca Azerbaycan kaynaklarını

² 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov'dur. 25-26 Şubat 1992'de meydana gelen Hocalı Soykırımına ve bu

Rusya'nın tahakkümünden kurtararak, en elverişli fiyatlardan dünyaya pazarlamayı hedeflemiştir. Elçibey, cumhurbaşkanı olduğu 7 Haziran 1992 tarihinden itibaren Türkiye ile yaptığı birçok görüşmede, Rusya ve Ermenistan'ı devre dışı bırakacak boru hattı projelerinin hayata geçirilebilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Zaten Elçibey'in iktidardan ayrılmasına neden olan en önemli unsur Rusya'ya karşı mesafeli politikası ve enerji anlaşmalarında Rusya'yı dışlayan tavrıdır.

Elçibey'den sonra iktidara gelen Haydar Aliyev, uzun yıllar Sovyetler Birliği'nde üst düzey görevde olmasının verdiği tecrübe ile Rus politik iklimini iyi tetkik etmiş ve Moskova'yı bütünüyle dışlamanın Ermenistan'a güç kazandıracağını düşünmüştür. İktidara gelir gelmez Rusya'yı yatıştırma politikası yürüten Aliyev, ilk yurt dışı ziyaretini Rusya'ya yapmış ve 23 Haziran 1993'de Elçibey döneminde Batılı şirketlerle yapılan petrol anlaşmalarını askıya almıştır (Cafersoy 2000: 32). Rusya'ya yaptığı ziyaret sırasında BDT'ye girebileceklerini açıklaması ve 20 Eylül 1994'de Azerbaycan petrolünün oluşturulacak konsorsiyum ile işletilmesini amaçlayan anlaşmada Rusya'ya SOCAR'ın hissesinden %10'luk pay vermesi, (Cafersoy 2000: 32) Aliyev'in cumhurbaşkanlığı süresince izlediği denge politikasının ilk örnekleri arasındadır. İlerleyen yıllarda, "Yüzyılın/Asrın Anlaşması" olarak nitelendirilen bu anlaşma ile Hazar kıyısında bulunan "Azeri", "Çıralı" ve "Güneşli" alanlarında ortak kalkınma ve üretim paylaşımı konusunda dünyanın önde gelen petrol şirketleri ile ortaklık kurulmuştur. Söz konusu anlaşma, Azerbaycan'da yeni anlaşmaların imzalanmasının önünü

soykırıma yardım eden Rusya'ya yeterince tepki göstermemesi nedeniyle Muttalibov'a karşı var olan toplumsal öfke zirveye ulaşmış ve Muttalibov 6 Mart 1992'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Muttalibov'un yerine yaklaşık olarak iki ay vekâleten Yakub Mehmedov (6 Mart 1992-14 Mayıs 1992) cumhurbaşkanlığını sürdürmüş, 14 Mayıs 1992'de Rusya'nın baskısı ile Muttalibov yeniden göreve gelse de dört gün sonra tekrar istifa etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Elçibey, her ne kadar bazı kaynaklarda -Mehmedov ihmal edilerek- ikinci cumhurbaşkanı olarak gösterilse de gerçekte üçüncü cumhurbaşkanıdır.

açmış ve Azerbaycan'ı uluslararası toplumda güvenilir bir ülke ve ortak haline getirmiştir (State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan).

Aliyev, bir taraftan verdiği tavizlerle Rusya'nın tepkisini azaltmaya çalışırken, diğer taraftan ise Batılı şirketler ile petrol anlaşmaları yapmak için fırsat kollamıştır. Başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin desteğiyle belirlenen Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergâhı için ilk adım 9 Mart 1993'te SOCAR ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) arasında bir anlaşma yapılması ile atılmıştır. Mart 1998'de Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Gürcistan Dışişleri Bakanlarının İstanbul'da yaptıkları toplantıda Bakü-Ceyhan hattının en kısa, ekonomik ve güvenlik açısından ise en uygun güzergâh olduğu yönünde karar alınmıştır (Fedyaş 1998: 179). BTC hattı konusundaki son adım, 18 Kasım 1999'de tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı zirvesinde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanı ile (şahit sıfatıyla) ABD Başkanı tarafından imzalanan anlaşma ile atılmıştır (Çal: 94). Türkiye'nin enerji koridoru olma hedefinin en önemli parçası olan BTC, Azeri-Çırac-Güneşli sahasından başlayarak, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden, çevresel açıdan hassas Karadeniz ve Türk Boğazlarını devre dışı bırakarak, Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan'daki terminale ulaşmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2008). Ceyhan'a kadar boru hatları ile gelen petrol, oradan tankerlerle uluslararası piyasalara ulaşmaktadır.

16 Haziran 2006 tarihinde, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev arasında Almatı'da yapılan "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" ile Kazakistan da BTC petrol boru hattı projesine resmi olarak katılmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre; Kazak ham petrolü, Hazar Denizi'nden tankerlerle Bakü'ye getirilerek, BTC boru hattıyla Ceyhan'a pompalanacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2008). 25 Mayıs 2005'te BTC petrol boru hattına ilk petrol Sangaçal terminalinden verilmiş, 13 Temmuz 2006'da ise petrol boru hattı resmen açılmıştır.

Başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, BTC hattına büyük destek vermekle birlikte, güçlü Ermeni lobisinin etkisi ile hattın

Ermenistan topraklarından geçmesi yönünde bir süre ısrarcı olmuşlardır. Ermenistan'ın da dâhil olacağı bir projenin, Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının sonlanmasına katkı sağlayacağı, dolayısıyla Rusya'nın Yukarı Karabağ sorunu nedeniyle her iki ülkede kurduğu baskının azalacağı, bu durumun Moskova'nın Güney Kafkasya hâkimiyetine büyük darbe vuracağı yönünde ciddi bir propaganda süreci başlatılmıştır.

Gelinen süreçte Ermenistan'ın, Yukarı Karabağ'daki işgali kalıcı hale getirmeye yönelik girişimleri ve dahası sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tanınması için uluslararası alanda yaptığı çalışmalar, Azerbaycan'ın Ermenistan ile başlatacağı ekonomik işbirliğinin onu ehlileştirmeye yetmeyeceğini, tam aksine ekonomide yaşanacak iyileşmenin işgali kalıcı hale getirmekten başka bir işe yaramayacağını göstermektedir. Bu nedenle, başta BTC boru hattı olmak üzere faaliyete geçen veya proje aşamasındaki birçok girişimde Ermenistan'ın devre dışı bırakılması, Azerbaycan'ın uzun vadeli enerji politikasının bir sonucudur ve hedef Ermenistan'ı transit ülke olabilme şansından mahrum etmektir. Böylece, zaten ekonomik olarak büyük bir darboğazda olan ve savunması bütünüyle Rusya'ya emanet edilen Ermenistan'ın, Güney Kafkasya'nın enerji projelerinden saf dışı edilmesi ile savaşız bir çözüme sıcak bakması ve işgal ettiği topraklardan çıkması ihtimali gündeme gelebilecektir.

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

1850 km'lik uzunluğu ile Türkiye'nin 20 şehriden geçecek şekilde planlanan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Azerbaycan'ın en zengin doğalgaz sahası olan Şahdeniz-II yatağından ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalardan çıkarılacak doğalgazın öncelikle Türkiye'ye ve devamında ise Avrupa'ya ulaştırması hedeflenmektedir. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmaktadır (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi 2018). Bu bakımdan TANAP sadece Türkiye

açısından değil, Rusya'nın sık sık enerji baskısına maruz kalan Avrupalı ülkeler için de hayati bir projedir.

26 Haziran 2012'de Azerbaycan ve Türkiye arasında yapılan anlaşmanın ardından Mart 2015'te temeli atılan ve 12 Haziran 2018'de faaliyete geçen TANAP, Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayıp Edirne'nin İpsala ilçesinde son bulmaktadır. Proje kapsamında Türkiye sınırları içerisinde biri Eskişehir ve diğeri Trakya'da olmak üzere, ulusal doğalgaz iletim şebekesine bağlantı için iki çıkış noktası, 7 adet kompresör istasyonu, 4 adet ölçüm istasyonu, 11 adet pig istasyonu, 49 adet blok vana istasyonu ve Türkiye'deki ulusal doğalgaz şebekesini beslemek üzere 2 adet gaz çıkış istasyonu bulunmaktadır (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi 2018). TANAP'ta ticari gaz akışı 30 Haziran'dan itibaren başlamıştır. TANAP Genel Müdürü Saltuk Düzyol yaptığı bir açıklamada, tahmini yatırım bedelinin 11 milyar doları aştığını ancak ciddi tasarruf sağlanarak bu rakamın 7.99 milyar dolara çekildiğini söylemiştir (Milliyet 2018). Türkiye, TANAP ve Şah Deniz sahasında sahip olduğu hisseler ile sadece bir transfer ülkesi olmaktan öte, üreticiden nihai tüketiciye kadar oluşan değer zincirinin her safhasında söz sahibi olan bir konuma yükselecektir (TANAP 2018).

Şekil1: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattının Güzergâhı

Kaynak: <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>

Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı

Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP), Azerbaycan'ın Hazar'daki en önemli doğalgaz sektörü olan Şahdeniz havzasından çıkan gazın öncelikle TANAP ile Türkiye'ye, devamında ise Yunanistan, Arnavutluk güzergâhını tamamlayarak İtalya'ya ulaştırılmasını hedefleyen bir projedir. Bu bakımdan TAP ve TANAP, Avrupa ve küresel enerji jeopolitiği açısından stratejik önem taşıyan Güney Gaz Koridorunun (GGK) en önemli halkalarını oluşturmaktadırlar. (TANAP resmi sitesi 2018) TAP, Avrupa'nın enerji çeşitliliği ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması bakımından çok önemli bir alternatif haline gelecektir. Bu haliyle TAP, TANAP ve Güney Kafkasya Boru Hattı ile birlikte Güney Gaz Koridoru'nun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. GGK, Azerbaycan'ın gaz sahalarını birleştirerek Gürcistan, Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya uzanan bir hat oluşturmaktadır. Söz konusu hat, Hazar bölgesinden Türkiye ve devamında Avrupa'ya gaz sevkiyatı yaparak Avrupa Birliği'nin (AB) enerji arz güvenliğini ve çeşitliliğini geliştirmeyi amaçlayan çeşitli altyapı projelerinden oluşmaktadır. 1,850 km'lik bir boru hattı olan TANAP projesi, Güney Gaz Koridoru Programı kapsamında inşa edilecek toplam 3.500 km'lik boru hattının %53'ünü temsil etmektedir (Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018: 3). Yarısından fazlası tamamlanmış durumda olan TAP'ın 2020'ye kadar bitirilmesi planlanmaktadır.

29 Mayıs 2018'de, Güney Gaz Koridoru'nun Sangaçal Terminalinde gerçekleştirilen açılış töreninde yaptığı konuşmada bölgesel işbirliğine vurgu yapan Aliyev, projenin geniş bir bölgesel işbirliği sayesinde gerçekleştirildiğini; Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'nın ortaklığı ile hayata geçirildiğini, daha sonra Bosna Hersek, Hırvatistan ve Karadağ'ın da projeye katılacağını ifade etmiştir (AA 2018). GGK, Şahdeniz yatağındaki doğal gazın Avrupa'ya ulaştırılmasını amaçlarken geçtiği tüm ülkelerde istihdamı artırarak dolaylı bir etki de yapacaktır. GGK'nun, işsizliğin kronik bir sorun haline geldiği Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan,

Arnavutluk gibi ülkelerden geçtiği düşünüldüğünde, projenin söz konusu ülkelerdeki işsizliği azaltan dolayısıyla sosyal refahı destekleyen yönü de büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında söz konusu proje, Azerbaycan'ın izlediği enerji politikasının en önemli hedeflerinden biri olan, enerjisinin yumuşak gücünün kullanılarak bölgesel işbirliğinin artırılması ve başta Batılı ülkeler olmak üzere birçok ülke ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla hizmet etmektedir. Böylece Azerbaycan, Batılı ülkelerde oldukça güçlü olan Ermeni lobisine karşı "enerji kartı"nı önemli bir koz olarak kullanabilme imkânına kavuşacaktır.

Avrupa'da gaz üretimi yaklaşık olarak 10 yıl önce başladığı için, Avrupa ülkeleri gaz arzının üçte ikisinden fazlasını ithal etmektedir (Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank 2018: 5). Bu yüzden TAP'a en büyük destek Avrupa ülkelerinden gelmiştir. Son yıllarda Avrupalı ülkeler, enerjide kaynak ve tedarikçi ülke çeşitliğine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Avrupalı ülkelerin, 2014'te Kırım'ı işgal eden Rusya'ya karşı ortak bir tavır alamamasında ve ambargo uygulayamamasında bu ülkeye olan enerji bağımlılıkları oldukça etkili olmuştur. Benzer şekilde, 2009'da Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizde, Rusya Ukrayna'ya olan gaz akışını kesmiş ve bunun sonucunda Doğu ve Orta Avrupa'daki bazı ülkeler de doğalgaz sıkıntısı çekmiştir. Bu yaşananlar Rusya'nın enerji kartını cesurca uyguladığını ve ileride Avrupa ve Rusya arasında yaşanabilecek bir krizde de uygulama ihtimalinin olduğunu göstermektedir.

Avrupa Enerji Güvenliği Forumu direktörü Hans-Josef Fell, 2014'te yaptığı bir açıklamada, Avrupa'da son 10 yılda enerji ithalatına olan bağımlılığın arttığını, doğalgazın yüzde 38'i, petrolün yüzde 35'i ve kömürün yüzde 25'i Rusya'dan geldiğini açıklamıştır. Slovakya, Finlandiya gibi bazı Avrupalı ülkelerde Rusya'ya olan bağımlılık neredeyse yüzde yüzlere kadar çıkmış olması Avrupalıların bu konuda acil ve ortak bir önlem almasını zorunlu hale getirmektedir. Kaynak ve ülke çeşitliliğinin yanı sıra yenilenebilir enerjiye artan ilgi de Rusya'ya olan bağımlılığı

azaltmaya yönelik adımlardır. Bu nedenle Hazar kaynaklarının TAP ile Avrupa'ya ulaşacak olması, Avrupalı ülkelerin enerji güvenliğini sağlamasında önemli bir adımdır.

Avrupa'nın güvenilir ve kesintisiz enerjiye ulaşma konusunda yaşadığı sıkıntılar özellikle AB tarafından sık sık gündeme alınmakta ve çözüm önerileri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda, AB'nin enerji güvenliğine yönelik hedefleri bakımından adeta başucu kaynağı olarak görülen belge, Avrupa Komisyonu tarafından 8 Mart 2006'da yayınlanan "Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Siyaseti" (*A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*) başlıklı kitaptır. Yeşil Kitap olarak da bilinen söz konusu belge, üye ülkeler arasında ortak bir enerji politikası oluşturmaya yönelik önerileri içermektedir. Söz konusu belgede, Hazar bölgesinin AB'nin gaz tedariki açısından önemine vurgu yapılmaktadır (Commission of the European Communities 2006: 6). Sonuç olarak, Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı'nın bütünüyle devreye girmesi ile sadece Azerbaycan ve Türkiye değil, Avrupalı ülkeler de Rusya'nın enerji tekelinden kurtulmuş olacaklardır. Bu yüzden, TAP'ın önceki aşaması olan TANAP'ın hayata geçirilmesi için AB büyük destek vermiş, 2014'ten bu yana AB programlarından sağ-lanan hibelerin toplamı 15 milyon avroyu aşmıştır. Son olarak, 31 Temmuz 2018'de Avrupa Komisyonu'nun enerji projelerini destek-leyen CEF Energy programından TANAP'a 5 milyon avro hibe edilmiştir (AA).

Şekil 2: Trans Adriyatik Doğal gaz Boru Hattı Güzergâhı ve Proje Aşamasında Kalan Nabucco Boru Hattı

Şekil 3: Güney Gaz Koridorunun Birleşenleri

Kaynak: [BP](#)

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı

Türkiye-Azerbaycan arasında 12 Mart 2001’de imzalanan anlaşma ile hayata geçirilen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ile Azerbaycan’ın Güney Hazar Denizi kesiminde yer alan Şah Deniz sahasında üretilecek doğal gazın Türkiye’ye arzı sağlanmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ile aynı koridoru kullanan BTE hattının inşasına 16 Ekim 2004 tarihinde başlanmış ve 4 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla boru hattı üzerinden gaz akışı başlamıştır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı).

Bakü-Novorossiysk (Bakü-Grozni-Novorossiysk) Petrol Boru Hattı

1996 yılında Azerbaycan ile Rusya arasında yapılan anlaşmaya göre kararlaştırılan Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı, 1500 kilometre uzunluktadır ve bunun yaklaşık olarak 1335 kilometresi Rusya, 235 kilometresi ise Azerbaycan topraklarından geçmektedir. Söz konusu anlaşma ile hattın her yıl 5 milyon ton petrol sevkiyatı yapacağı yönünde mutabakata varılmış ve ilk sevkiyat Ocak 1997’de başlamıştır (Zhiltsov 2016: 89). Bakü- Novorossiysk hattı, Azerbaycan’ın Hazar bölgesindeki petrolün Rusya’nın Karadeniz sahilindeki Novorossiysk limanı vasıtasıyla Avrupa’ya ulaştırılması amacıyla inşa edilmiştir.

Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı

Azerbaycan'ın, Rusya'ya olan boru hattı bağımlılığını azaltmaya yönelik en önemli hamlelerden biri Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı'dır. Bakü-Novorossiysk Hattı'na yönelik anlaşmaya varılmasından sonra Azerbaycan Gürcistan ile olan görüşmelerini artırmış ve iki ülke arasında 1996'da yapılan anlaşma ile projenin hayata geçmesi için çalışmalara başlanmıştır. Özellikle ABD'nin, Rusya ile başta Çeçen sorunu olmak üzere Kafkasya'da yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle destek verdiği Supsa Hattı, Hazar'dan çıkarılacak petrolün öncelikle Gürcistan'ın Supsa limanına, oradan da tankerlerle Türk Boğazlarını geçerek dünya pazarına ulaştırılması amacıyla planlanmıştır (Socar.az). Azerbaycan'ın Sangaçal terminalinde başlayan petrol sevkiyatı Gürcistan'ın Supsa limanında son bulmaktadır. 833 km uzunluğu ile BTC ve Bakü- Novorossiysk hattına kıyasla daha kısa olan Supsa hattının inşaatı 1997-98 yılları arasında yapılmış, 1999'da ise bütünüyle tamamlanmıştır. Supsa'daki ilk petrol 8 Nisan 1999'da tankerele dol-durulmaya başlanmıştır (Socar.az).

Sonuç

Dünya ekonomisinde görülen hızlı gelişme ve teknolojik ilerleme enerjiye olan ihtiyacı büyük oranda artırmıştır. Bu talep artışına karşın dünyanın en önemli enerji kaynaklarının etnik, dini ve kültürel çatışmaların çok yoğun olarak yaşandığı Kafkasya, Ortadoğu gibi bölgelerde bulunması enerji güvenliğini tüm dünya için acil önlem alınması gereken bir konu haline getirmiştir.

Enerji kaynaklarına ve boru hatlarına saldırı, düzenli ordulara karşı gayrinizami yöntemlerle asimetrik bir savaş strateji geliştiren terör örgütlerinin günümüzde en sık kullandığı yöntemlerden biridir. Bu yüzden, enerji nakil hatları kararlaştırılırken daha istikrarlı bölgelerin seçilmesine dikkat edilir. Ancak İbn-i Haldun'un "coğrafya kaderdir" dediği üzere, Kafkasya ve Ortadoğu gibi çatışmanın kaçınılmaz olduğu bölgelerde güvenilir güzergâhı bulabilmek her zaman mümkün olmayabilir. Etnik, dini ve kültürel

kargaşanın bölgenin neredeyse bütününe hâkim olduğu Kafkasya’da, boru hatlarının sorunlu bölgelerden geçmesi bazen zorunlu hale gelebilmektedir. Örneğin, BTC hattı tüm bölge için istikrarsızlık kaynağı olan Ermenistan’ı cezalandırmak amacıyla tercih edilmesine rağmen, Ermeni ayrılıkçıların yoğun olarak yaşadığı ve Tiflis’in bütünüyle hâkimiyet kuramadığı Cahaveti’den geçirilmiştir. Bu durum, sık sık BTC’nin güvenliğini gündeme getirmektedir. Ermenistan’ın Azerbaycan ile hala savaş halinde olduğu, Türkiye ve Gürcistan’a yönelik saldırgan politikalar yürüttüğü düşünüldüğünde bu endişelerin çok da yersiz olmadığı görülmektedir.

Sahip olduğu hidrokarbon kaynakları ile Güney Kafkasya’nın en büyük ülkesi olan Azerbaycan’ın, bağımsızlığını kazanmasının ardından ilgilendiği en önemli konuların başında, enerjisini en karlı şekilde uluslararası pazarlara aktarılması olmuştur. Enerjiden elde edilen gelirin özellikle savunma gücünün geliştirilmesi için kullanılması, Azerbaycan’ın işgalci ülke Ermenistan’a karşı caydırıcılığını artırmaktadır. Son yıllarda askeri harcamaların bütçedeki payında görülen artış, Azerbaycan’ın bu yöndeki gayretini göstermektedir.

Türkiye; doğudan batıya, kuzeyden güneye sahip olduğu stratejik konumu ile doğusundaki kaynak zengini ülkeler ile batısındaki ithalatçı ülkeler arasında mükemmel bir köprü vazifesi görmektedir. Türkiye’nin uzun yıllar sürdürdüğü “enerji köprüsü” olma hedefi açısından da Azerbaycan önemli bir ülkedir. Türkiye’nin geçiş ülkesi olma, Azerbaycan’ın ise ihracatçı ülke olma özelliğinin yanı sıra; iki ülke arasındaki etnik ve dini ortak, enerji alanında ilişkileri geliştiren katalizör vazifesi görmektedir. Özellikle TANAP’ın 12 Haziran 2018’de açılması ile Türkiye ile Azerbaycan arasında uzun yıllardır devam eden “enerji ortaklığı” daha da güçlenmiştir. TANAP’ın, inşasına devam edilen TAP ile birleşerek Avrupa enerji arzı bakımından önemli bir alternatif haline gelecek olması, Azerbaycan’ın Avrupalı ülkeler açısından önemini

artıracaktır. Bu durum Batılı ülkelerin Ermenistan'a verdiği doğrudan ve dolaylı desteği azaltacak bir etki yapacaktır.

Kaynakça

- A Quest For Energy Security in the 21st Century: Resources And Constraints (2007). *Asia Pacific Energy Research Centre*. Japan: 7-35.
- AB, Rus Doğalgazına Alternatif Arıyor”, <https://www.dw.com/tr/ab-rus-do%C4%9Falgaz%C4%B1na-alternatif-ar%C4%B1yor/a-17957155>, (11.09.2018).
- Akgün, B., Çelik, M. ve Boyacıoğlu, Z. (2007). Ermeni Sorununun Türk ve Ermeni Kamuoylarında Algılanışı. *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, 1: 494-495.
- Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1): 135-146.
- Aliyev: Azerbajjan's Defense Spending Tops Armenia Budget, *Azernews*, 26 Haziran 2010, <https://www.azernews.az/nation/21743.html>, (21.08.2018).
- Anlar, A., (2017). Farklı Bakış Açıları İle Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği”, *UİİİD-IJEAS*, 19: 59-88
- Aras, O. N., Suleymanov, E. ve Hasanov, F., (2013). Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesinden Ekonomik ve Stratejik Beklentiler. *International Conference On Eurasian Economies*, 991-998.
- Asker, A. (Mart 2010). Ermeni Açılımı Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi*, 15: 45-55.
- Avrupa Komisyonu'ndan TANAP'a 5 Milyon Avro Hibe, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-komisyondan-tanap-a-5-milyon-avro-hibe/1218406>, (11.07.2018).
- Aydın, M. (Bahar 2004). Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı ve Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1): 33-60.
- Azerbaijan Military Spending, *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/azerbaijan/budget.htm>, (10.09.2018).
- Azerbaijan State Budget for 2014, Center for Economic and Social Development http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2013/11/Azerbaijan_State_Budget_CESD_View.pdf, (10.08.2018).

- Azerbaijan, *CIA World Factbook*
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, (05.07.2018).
- Azerbaycan Devlet Petrol Fonu Şu Ana Kadar 126,2 Milyar Dolar Gelir Elde Etti”, *Trend News Agency*, 24 Mayıs 2016,
<https://tr.trend.az/business/2537684.html>, (07.07.2018).
- Azerbaycan Ordusunda Büyük Değişim, *TRT Haber*, 13 Ocak 2013,
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-ordusunda-buyuk-degisim-71408.html>, (05.08.2018).
- Azerbaycan Ülke Bülteni, (2013). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
 Baku-Supsa Western Export Pipeline”, *SOCAR*,
<http://www.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-supsa-western-export-pipeline>, (10.07.2018).
- Buzan B. (July 1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*, 67 (3): 431-451.
- Buzan, B. Waever, O and Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishing.
- Büdcə Məlumatları, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu,
http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/buedce-melumatlari.asp, (10.08.2018).
- Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Czywilis, D., Nita, Ł. and Sobański J. (2012). Securitization of Energy Security in Central Asia, *The Copernicus Journal of Political Studies*, 2 (2): pp.100-125.
- Çal, S. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/936/11660.pdf>, (10.07.2018).
- Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri”, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (24.07.2018).
- Ercan, M., Bölükbaşı, Y.Z., The Effect of Ethnic Nationalism in The Caucasus on the International System After The Cold War. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, July-August-September 2014, 15(5): 295-316.
- Erhan, Ç. (2013). *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, Ed. Çağrı Erhan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Fedyaş, A. (1998). İsimiz Duman mı?, *Türk Petrolleri ve Petrol Boru Hatları*, Der. Alaaddin Yalçınkaya, Birinci Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Goldberg, J., The Crude Face of Global Capitalism, *The New York Times*, 4 Ekim 1998, <https://www.nytimes.com/1998/10/04/magazine/the-crude-face-of-global-capitalism.html>, (11.08.2018).
- Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, (2006). Commission of the European Communities, Brussels.
- Güney Gaz Koridoru Açıldı. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-gaz-koridoru-acildi/1159336>, (11.09.2018).
- haziran-da-ekonomi-2651100/, (08.09.2018).
- Huseyn R., (Güz 2011). Azerbaycan'da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliliği ve Tarım. *Bilig*, 59: 147-166.
- İşeri, Emre ve Dilek, A. Oğuz. (2012). Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO'nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye'nin Potansiyel Katkıları. *Akademik Bakış Dergisi*, 5 (10): 229-248.
- Karabağ'ı Biz Aldık Ağrı'yı Size Bıraktık, *Hürriyet*, 26 Temmuz 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/karabag-i-biz-aldik-agri-yi-size-biraktik-18338718>, (02.07.2018).
- Karaca, K. Azerbaycan: Enerjinin Yeni Adresi", 10 Mayıs 2014, <https://www.dw.com/tr/azerbaycan-enerjinin-yeni-adresi/a-17626537>, (11.09.2018).
- Kars'ta Doğalgaz Boru Hattına Terör Saldırısı, *TRT Haber*, 25 Ağustos 2015, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/karsta-dogalgaz-boru-hattina-terror-saldirisi-200194.html>, (11.07.2018).
- Kodaman T. ve Özdaşlı, E. (2016). *Stratejik Ortaklık Kavramı Bağlamında İsrail-Azerbaycan İlişkileri*. Ankara: Orion.
- Kruyt, B., Vuuren D.P., Vries, H.J.M and Groenenberg, H. (2009). Indicators for Energy Security. *Energy Policy*, 37: 2166–2181.
- Marriott, J. and Minio-Paluello, M., (2012). *The Oil Road: Journeys From the Caspian Sea to the City of London*, London: Verso.
- Oğan, G. (2006). *Yeni Büyük Oyun ve Orta Asya: Küresel Güç Sahnesinin Daimi Sahnesi*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Özdaşlı, E. (2015). Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği-Ermenistan İlişkileri.
- Republic of Azerbaijan Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) Project, *Project Document of The Asian Infrastructure Investment Bank*. 7 Ekim 2016,

- https://www.aiib.org/en/projects/approved/2016/_download/trans-anatolian/document/tanap-project-document.pdf, (30.11.2018).
- Seferov, R., (Güz 2005). Azerbaycan'daki Petrol Üretimini Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18: 285-297.
- Səngəçal Terminali, *BP Azərbaycan*
https://www.bp.com/az_az/caspian/operationsprojects/terminals/sangachalterminal.html, (11.08.2018).
- State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan,
http://www.oilfund.az/en_US/about_found/history/uemumi-melumat.asp, (02.08.2018).
- State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan",
http://www.oilfund.az/en_US/about_found/history/uemumi-melumat.asp, (02.08.2018).
- State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan",
http://www.oilfund.az/en_US/about_found/history/uemumi-melumat.asp, (02.08.2018).
- State Program on Education of Azerbaijani Youth Abroad", State Oil Fund of Republic of the Azerbaijan,
http://www.oilfund.az/en_US/layiheler/xaricde-tehsil-uzre-dovlet-proqrami.asp, (10.10.2018).
- Stearns, J. and Pettiford, L. (2001). *International Relations: Perspectives and Themes*, Longman Publishing.
- Şenay, G. Rusya'yla İlişkilerde Enerji Açmazı", *Al Jazeera Türkiye*, 6 Ekim 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyayla-iliskilerde-enerji-acmazi>, (05.10.2018).
- TANAP, <https://www.tanap.com/store/file/common/81e3e4dc104e1717d6ad620de3752257.pdf>, (05.07.2018).
- TANAP'ta Vanalar 30 Haziran'da Açılıyor", *Milliyet*,
<http://www.milliyet.com.tr/tanap-ta-vanalar-30->
- Tavkul, U. Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi. *TURANSAM*, 1 Ocak 2009,
<http://www.turansam.org/makale.php?id=214>, (05.08.2018).
- Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi,
<https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (05.07.2018).
- Türkiye, Enerji Talep Büyümesinde Liderliğe Oynuyor, TRT Haber, 16 Nisan 2018, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/ekonomi/turkiye-enerji-talep-buyumesinde-liderlige-oyuyor/360934>, (11.09.2018).

Türkiye'nin Enerji Stratejisi,, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ocak 2008,

http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf, (01.08.2018).

Zhiltsov, S. S., (2016). Russia's Policy Toward the Pipeline Transport in the Caspian sea: Result and Prospects, *Oil and Gas Pipelines in the Black-Caspian Seas Region*, Sergey S. Zhiltsov, Igor S. Zonn, Andrey G. Konstantinoy, Ed. Switzerland: Springer.